

УДК 346.1

Олена Гончаренко,*канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного приватного, комерційного та цивільного права
Київського національного торговельно-економічного університету*

СПІВВІДНОСНИЙ АНАЛІЗ ДЕРЕГУЛЮВАННЯ ТА САМОРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті проведений співвідносний аналіз дерегулювання та саморегулювання господарської діяльності в Україні. Автором встановлено, що дерегулювання господарської діяльності – це система заходів державного регулювання, який має сприяти саморегулюванню (недержавному регулюванню). Водночас саморегулювання господарської діяльності може бути результатом, наслідком дерегулювання. Підсумовано, що дерегулювання та саморегулювання господарської діяльності різняться за метою, завданнями, суб'єктним складом, однак проводяться для покращення здійснення господарської діяльності

Ключові слова: дерегулювання господарської діяльності, саморегулювання господарської діяльності, господарська діяльність, державне регулювання, недержавне регулювання.

Постановка проблеми. Розгляд питання дерегулювання господарської діяльності в Україні пов'язується зі становленням та розвитком саморегулювання, адже дерегулювання розглядається як усунення або зменшення впливу державного регулювання з метою сприяння активізації господарської діяльності, у тому числі як перехідна ланка для створення ефективної системи саморегулювання. Водночас саморегулювання господарської діяльності розуміють як спосіб здійснення останньої, що полягає в її упорядкуванні власними силами за власною ініціативою самими суб'єктами господарювання. Триває пошук належного правового забезпечення дерегулювання господарської діяльності. Останні роки законотворення виявили спірні моменти та недостатню сформованість концепції, за якою провадиться дерегулювання, а також відсутність належно оформленої базової моделі саморегулювання господарської діяльності в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дерегулювання господарської діяльності присвячено праці О. А. Колеснікова, О. В. Сергійка, О. Ф. Сафронової та ін. Проблемні аспекти саморегулювання господарської діяльності досліджували такі вчені: О. О. Бакалінська, О. А. Беяневич, В. І. Полохович, О. В. Кологойди, В. І. Полохович, В. С. Щербина та ін.

Метою статті є проведення співвідносного аналізу дерегулювання та саморегулювання господарської діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Зменшення адміністративних, економічних, організаційних бар'єрів у здійсненні господарської діяльності на основі дерегулювання має сприяти розвитку економічних відносин в Україні, водночас відсутність належного державного регулювання може призвести до значних порушень з боку суб'єктів господарювання та до погіршення

ситуації із захисту прав споживачів. Для запобігання негативним моментам дерегулювання видається об'єктивно необхідним створення механізму саморегулювання та співрегулювання господарської діяльності, визначення чітких меж здійснення вказаних явищ. Слід зазначити, що низка законів України саме визначає такі межі, не називаючи їх. Наприклад, Конституція України, яка є мірилом прав людини і громадянина в Україні, встановлюючи останні, є певним обмеженням для встановлення саморегулювних норм між суб'єктами саморегулювання тощо.

На відміну від саморегулювання, дерегулювання господарської діяльності має потужну нормативну базу. Це можна проілюструвати в ретроспективі. Згідно з Указом Президента України «Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності» від 03.02.1998 № 79/98, який втратив чинність, дерегулювання вважалося одним із пріоритетних напрямів реформування державного управління економікою та під ним розумілася сукупність спрямованих на зменшення втручання державних органів у підприємницьку діяльність, усунення правових, адміністративних, економічних та організаційних перешкод у розвитку підприємництва заходів, до яких, зокрема, віднесли спрощення порядку створення, реєстрації та ліквідації суб'єктів підприємницької діяльності, забезпечення послідовності та стабільності нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності тощо [1].

Указ Президента України «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності» від 23.07.1998 № 817/98 встановлює, що метою дерегулювання є зменшення втручання державних органів у підприємницьку діяльність, та визначає певні обмеження щодо здійснення планових та позапланових перевірок [2].

Відповідно до Наказу Міністерства економіки України «Про план дерегулювання підприємницької діяльності» від 31.05.2000

№ 104 до плану дерегулювання підприємницької діяльності віднесено звуження сфери господарської діяльності державними органами виконавчої влади, скасування суб'єктів підприємницької діяльності, що провадили на своїх підприємствах торгівлі електронні системи товарно-грошового обліку, вимоги підписання та завірення печаткою кожного цінника товару тощо [3]. Як бачимо, ні про яке саморегулювання як одне з кінцевих результатів дерегулювання у цих підзаконних нормативно-правових актах не йдеться.

Звичайно цим не вичерпується уся нормативно-правова база, присвячена дерегулюванню. Однак питання генези правового регулювання дерегулювання не є метою цієї статті та потребує окремого дослідження.

Науковцями відзначаються негативні аспекти надмірного державного регулювання та потреба переходу до саморегулювання. Зокрема, Н. Ю. Філатова зауважує: «З одного боку, надмірна участь держави у регулятивному процесі, як показала практика, призводить до бюрократизації регулювання як такого, у зв'язку з чим воно стає менш ефективним. З другого боку, виконання окремих повноважень публічного характеру суб'єктами, що не належать до державного апарату, в багатьох випадках демонструє свою дієвість і заслуговує на схвальну оцінку [4, с. 8].

На думку О. А. Колеснікова, «дерегуляцію слід розглядати як складний системний процес перетворень у державному регулюванні господарської діяльності, у зв'язку з чим необхідні наявність політичної волі та запровадження чіткого нормативно-правового регулювання процесу дерегуляції [5, 156]. О. В. Сергійко зазначає, що метою дерегулювання є формування оптимального співвідношення між ринковими механізмами і державним регулюванням господарської діяльності при обмеженому втручанні держави у діяльність суб'єктів господарювання з метою нівелювання адміністративно-економічних, правових та інших перешкод на шляху розвитку ринкової економіки [6, с. 128]. О. В. Сафронова вказує, що суттєвими перевагами політики дерегулювання є також те, що такого роду заходи здатні забезпечити швидкий ефект у вигляді покращення бізнес-середовища та створити підґрунтя для довгострокового припливу інвестицій у реальний сектор економіки [7, с. 190]. Завданнями же дерегуляції є: зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання; усунення наявних перешкод для розвитку господарської діяльності [5, с. 154].

Слід погодитися із наданими підходами до сутності дерегулювання та зазначити, що дерегулювання господарської діяльності – це складний системний процес застосування заходів як нормативно-, так і організаційно-правового характеру з боку держави (у виді усунення, зменшення та спрощення певних впливів, процедур) з метою покращення здійснення господарської діяльності. Потреба в реалізації процесу дерегулювання виявляється в надмірній участі держави у регулюванні господарської

діяльності. Результатом дерегулювання може бути, наприклад, як зазначено в Указі Президента «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 № 5/2015, створення сприятливого середовища для ведення бізнесу, розвитку малого і середнього підприємництва, залучення інвестицій, спрощення міжнародної торгівлі та підвищення ефективності ринку праці [8], а також, на нашу думку, функціонування належної системи саморегулювання та співрегулювання господарської діяльності.

Отже, дерегулювання господарської діяльності, це, по-перше, процес, який має сприяти саморегулюванню. Саморегулювання господарської діяльності не є однозначним результатом дерегулювання. Слід зазначити, що таким результатом може бути співрегулювання господарської діяльності. По-друге, процес дерегулювання господарської діяльності повинен мати чітко поставлену мету, завдання та розроблений механізм забезпечення, адже реалізація його відбувається за ініціативою саме держави. Держава визначає сфери економічної діяльності, в яких можливе дерегулювання. Убачається, що найважливішим є визначення принципів, за якими можливе здійснення дерегулювання господарської діяльності. Законодавством України, зокрема статтею 4 «Принципи державної регуляторної політики» Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 № 1160-IV, вони чітко встановлені: доцільність, адекватність, ефективність, збалансованість, передбачуваність, прозорість та врахування громадської думки [9].

Україна йде шляхом звуження сфери державного регулювання господарської діяльності та розширення саморегулювання (створення умов шляхом визначення вимог до останнього, у тому числі встановлення відповідних обмежень). Так, Е. В. Кулага, досліджуючи питання генези технічного регулювання, доходить висновку: «Розвиток національного законодавства у сфері технічного регулювання характеризується поступовим переходом від планової та централізованої системи стандартизації, сертифікації та метрології часів СРСР до моделі Європейського Союзу, яка базується на відповідальності виробника та мінімальній регуляторній участі держави» [10, с. 45]. Зокрема, в Указі Президента «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 № 5/2015 одним із засобів реалізації Стратегії (суспільного договору) названо відповідальність бізнесу – підтримувати та розвивати державу, бізнес-середовище та громадянське суспільство, сумлінно сплачувати податки, здійснювати ефективні інвестування в економіку держави, дотримуватися принципів чесної праці та конкуренції [8]. Відповідальність бізнесу може трансформуватися у певних засобах саморегулювання господарської діяльності, наприклад Етичних кодексах саморегулювних організацій тощо.

Тож відповідальний бізнес – це ведення господарської діяльності на основі саморегулювання, яке сприяє чесності та конкуренції при

встановленні самими суб'єктами певних правил у межах, визначених державою та громадянським суспільством.

Певний інтерес становлять положення Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 № 1160-IV, у якому до регулятивних органів, окрім інших, віднесені також некомерційні самоврядні організації, які здійснюють керівництво та управління окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, якщо ці органи, установи та організації відповідно до своїх повноважень приймають регуляторні акти [9]. Отже, регулятивними органами у сфері господарської діяльності можуть бути суб'єкти саморегулювання. Тобто дерегулювання може проходити і шляхом передачі певних регуляторних функцій суб'єктам саморегулювання.

Згідно з Указом Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 № 5/2015 одним із пріоритетних напрямів названа дерегуляція та розвиток підприємництва. До заходів із дерегуляції віднесено: 1) скорочення кількості документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності та видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню; 2) скасування регуляторних актів, які ускладнюють ведення підприємницької діяльності; 3) скорочення кількості органів державного нагляду (контролю); 4) забезпечення надання послуг для громадян та бізнесу в електронному вигляді [8]. Така амбіційна стратегія не може бути втілена без належного розвитку системи саморегулювання господарської діяльності в Україні. Особливо це стосується питань, пов'язаних зі скасуванням регуляторних актів та скороченням органів державного нагляду (контролю). Саме ці аспекти є перспективними для вирішення у подальшому у рамках створення саморегулювальних організацій, які б забезпечили за допомогою саморегулювальних норм заповнення прогалів правового регулювання певних напрямів економічної діяльності та можливість контролю щодо недобросовісних суб'єктів господарювання.

Слід погодитися з позицією вчених, які зазначають, що дерегулювання перебуває у прямій залежності від державного регулювання, оскільки необхідність у дерегулюванні виникає саме у разі перевищення рівня регулювання, прийнятого для нормального функціонування ринку [11, с. 147]. Отже, дерегулювання обов'язково має відбуватися ніби «з гори», виходити від держави. У разі саморегулювання господарської діяльності самі суб'єкти створюють певні правила для себе, виходячи з принципу «дозволено все, що не заборонено». Тобто держава створює певні межі (рамки), суб'єкти господарювання діють у їх межах.

У разі саморегулювання суб'єкт на свій розсуд визначає (координує) власну поведінку, вибирає ту «модель», яка є для нього найбільш сприятливою. З боку держави ж за з'ясування «корисності» такої моделі відповідно застосовуються потрібні засоби, притаманні державному регулюванню: нормативно-пра-

вове закріплення, визначення інституційного складника саморегулювальної організації, допустимість диспозитивного методу регулювання. Саме цим держава «узаконює» саморегулювання у різних його проявах, видах (вертикальне, горизонтальне). Водночас держава створює належну систему гарантій саморегулювання господарської діяльності, визначаючи нормативний та організаційно-правовий їх складники, поєднуючи за необхідності дерегулювання із саморегулюванням окремих можливих видів економічної діяльності.

Поняття саморегулювання є приватноправовим, оскільки базується на рівності сторін, автономії їхньої волі, майновій самостійності. Зокрема, саморегулювальні організації мають право на розробку корисних моделей поведінки (правил поведінки, етичних кодексів) у певній сфері, які закріплюються у формах, визначених самими суб'єктами їх створення.

Метою саморегулювання господарської діяльності є упорядкування господарської діяльності конкретних суб'єктів за допомогою додаткового (субсидіарного) встановлення правил поведінки, не визначених або не достатньо визначених державним регулюванням, або вибору альтернативних правил поведінки, не заборонених нормами права, визначених державою, їх дотримання та контролю; захист прав суб'єктів є відмінним від державного і здійснюється за допомогою створення певних інституцій.

Завдання саморегулювання господарської діяльності полягає у: а) розробленні та встановленні правил поведінки між суб'єктами саморегулювання у конкретній галузі економічної діяльності; б) дотриманні та контролі за визначеними правилами між суб'єктами саморегулювання; в) застосуванні заходів впливу до порушника саморегулювальних норм; г) забезпеченні прав суб'єктів саморегулювання та їх захисті; д) врегулюванні спорів між суб'єктами саморегулювання за допомогою альтернативних методів вирішення спорів; е) забезпеченні ефективної взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами господарювання та споживачами товарів та послуг.

Висновки

Підсумовуючи зазначене вище щодо співвідносного аналізу дерегулювання та саморегулювання господарської діяльності, слід резюмувати: 1) дерегулювання господарської діяльності – це система заходів державного регулювання у вигляді усунення, зменшення та спрощення певних впливів, процедур, передбачених державою, а саморегулювання господарської діяльності – це недержавне регулювання, тобто упорядкування господарської діяльності самими суб'єктами; 2) саморегулювання господарської діяльності може бути результатом, наслідком дерегулювання; 3) дерегулювання та саморегулювання господарської діяльності різняться за метою, завданнями, суб'єктним складом, однак проводяться для покращення здійснення господарської діяльності; 4) Україна йде шляхом звуження сфери державного

регулювання господарської діяльності та розширення саморегулювання останньої.

Список використаних джерел:

1. Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності : Указ Президента України від 03.02.1998 № 79/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 5. – С. 8.
2. Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності : Указ Президента України від 23.07.1998 № 817/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 30. – С. 2.
3. Про план дерегулювання підприємницької діяльності : Наказ Міністерства економіки України від 31.05.2000 № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/spart43/inx43471.htm>.
4. Філатова Н. Ю. Саморегулівні організації як суб'єкти цивільного права : монографія / Н. Ю. Філатова. – Х. : Право, 2016. – 240 с.
5. Колесніков О. А. Державна регуляторна політика та дерегуляція: господарсько-правовий аспект / О. А. Колесніков // Економічна теорія та право. – 2016. – № 1 (24). – С. 148-158.
6. Сергійко О. В. Деретулювання підприємницької діяльності в умовах сучасного ринку / О. В. Сер-

гійко // Правове забезпечення підприємництва в умовах сучасного ринку : збірник наукових праць / ред. кол.: В. С. Щербина (голова), В. І. Полюхович та ін. – К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. – С. 126-139.

7. Сафронова О. М. Державна політика дерегулювання підприємницької діяльності: стан і перспективи розвитку в сучасних умовах України // О. М. Сафронова // Актуальні проблеми державного управління. – 2012. – № 1 (41). – С. 188-196.

8. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 // Офіційний вісник Президента України. – 2015. – № 2. – С. 14.

9. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 9. – Ст. 79.

10. Кулага Е. В. Розвиток законодавства у сфері технічного регулювання в Україні the Journal of Eastern European Law // Журнал східноєвропейського права. – 2016. – № 29. – С. 40-46/

11. Сергійко О. В. До питання дерегулювання підприємницької діяльності / О. В. Сергійко // Приватне право і підприємництво. – 2016. – Випуск 16. – С. 145-149.

В статье проведен сопоставительный анализ дерегулирования и саморегулирования хозяйственной деятельности в Украине. Автором установлено, что дерегулирование хозяйственной деятельности – это система мер государственного регулирования, которые должны способствовать саморегулированию (негосударственному регулированию). В то же время саморегулирование хозяйственной деятельности может быть результатом, следствием дерегулирования. Подытожено, что дерегулирование и саморегулирование хозяйственной деятельности различаются в зависимости от цели, задач, субъектного состава, однако проводятся для улучшения осуществления хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: дерегулирование хозяйственной деятельности, саморегулирование хозяйственной деятельности, хозяйственная деятельность, государственное регулирование, негосударственное регулирование.

The article deals with the correlation analysis of deregulation and self-regulation of economic activity in Ukraine. The author established that the deregulation of economic activity is a system of measures of state regulation, which should promote self-regulation (non-state regulation). At the same time, self-regulation of economic activity may be the result of a consequence of deregulation. Summarized that deregulation and self-regulation of economic activity varies according to purpose, tasks, subjectivity, but are carried out to improve the performance of economic activity.

Key words: deregulation of economic activity, self-regulation of economic activity, economic activity, state regulation, non-state regulation.